

Reactieve en proactieve agressie bij VMBO scholieren in Nederland

in relatie tot andere probleemgedragingen en het sociaal functioneren

Naam: Jolien Slager

Studentnummer: 0943592

Differentiatie: Orthopedagogiek

Begeleider: Dr. S.C.J. Huijbregts

Datum: Maart 2012

Rijksuniversiteit Leiden, Nederland

Samenvatting

In dit onderzoek wordt getracht verbanden te leggen tussen reactieve en proactieve agressie, andere probleemgedragingen en het sociaal functioneren van de onderzochte mannelijke VMBO scholieren. De data zijn voortgekomen uit een aselekt getrokken steekproef (N= 523). De centrale onderzoeksvraag is: Zijn er verbanden tussen het sociaal functioneren en de probleemgedragingen van Nederlandse VMBO scholieren van het mannelijke geslacht en het proactief en reactief agressieve gedrag dat zij laten zien? Na het blootleggen van significante correlaties tussen probleemgedragingen, het sociaal functioneren en de reactieve en proactieve agressie, is met behulp van multiële regressieanalyses getracht reactieve en proactieve agressie te voorspellen vanuit de significant correlerende variabelen. De probleemgedragingen blijken geen voorspellers van de twee soorten agressie. Bij het sociaal functioneren blijkt dat zelfcontrole een voorspeller is voor reactieve agressie.

Inleiding

In het onderzoek dat voor u ligt wordt ingegaan op de mate van agressief gedrag van mannelijke VMBO scholieren en de probleemgedragingen en het sociaal functioneren van deze doelgroep.

Agressief gedrag wordt vaak onder de overkoepelende term externaliserend probleemgedrag geschaard, in Nederland vertoont tussen de 10 en 20% van de jongeren tussen de 11 en 16 jaar externaliserend probleemgedrag (Vollebergh, van Dorsselaer, Monshouwer e.a., 2006). Zowel voor de jongeren zelf als voor de omgeving, die er slachtoffer van is, vormt dit een ernstig probleem. Een deel van de jongeren die dit probleemgedrag vertoont heeft een slechte toekomstprognose. Agressief gedrag in de kindertijd is de belangrijkste risicofactor voor delinquent gedrag in de adolescentie (Lipsy & Dorzon, 1998). Wanneer agressief gedrag zowel in de kindertijd als in de adolescentie voorkomt voorspelt dit agressief gedrag op volwassen leeftijd (Offord & Bennett, 1994). Daarnaast zijn agressief, regelovertredend en delinquent gedrag ook nog eens de voornaamste redenen voor aanmelding van kinderen en jongeren bij de GGZ (Coie & Dodge, 1998). Deze agressieve en oppositionele doelgroep valt onder de moeilijkst te behandelen categorieën binnen de geestelijke gezondheidszorg (Kazdin, 1997).

Uit onderzoek blijkt dat agressief gedrag vaker voorkomt bij jongens dan bij meisjes, hoewel er de laatste jaren sprake is van een toename van probleemgedrag bij meisjes is hun aandeel in de totaalcijfers nog steeds beperkt te noemen. Scholte en Van der Ploeg hebben het in hun

onderzoek over driemaal zoveel agressieve jongens als meisjes (Scholte & Van der Ploeg, 2006). Wanneer we kijken naar de leeftijd van de jeugdigen en de mate van agressief gedrag blijkt dat dit gedrag met de leeftijd toeneemt. Op het voortgezet onderwijs komt agressief gedrag vaker voor dan op de basisschool. (Vollebergh, Dorsselaer & Bogt, 2003).

Dieper ingaand op de doelgroep van de agressieve mannelijke middelbare school scholieren blijkt dat er een significant verschil is in de mate van agressief gedrag wanneer er onderscheid wordt gemaakt op basis van opleidingsniveau. Bij VBO en MAVO scholieren is er sprake van een hogere mate van agressie dan bij VWO scholieren (Vollebergh, Dorsselaer & Bogt, 2003). Tal van redenen om de doelgroep van mannelijke VMBO scholieren in de leeftijd van 12 tot en met 17 en hun mate van agressief gedrag nader te onderzoeken.

Met dit onderzoek trachten we een bijdrage te leveren aan de interventies op het gebied van externaliserend probleemgedrag, die nog niet voldoende resultaat opleveren (Wenar & Kerig, 2000). Met onze bijdrage die gericht is op het blootleggen van de probleemgedragingen en het sociaal functioneren, van de eerder genoemde mannelijke VMBO scholieren, trachten we nieuwe inzichten te verschaffen die de typerende kenmerken van de agressieve mannelijke VMBO scholieren laten zien. Die typerende kenmerken zouden als leidraad gebruikt kunnen worden in de interventieprogramma's die erop gericht zijn het agressieve gedrag van de desbetreffende doelgroep te verminderen.

Reactief en proactief agressief gedrag

Agressie kan op verschillende manieren en in verschillende situaties geuit worden. Dit heeft tot gevolg dat er in de literatuur geen eenduidige omschrijving van het begrip agressie gehanteerd wordt. Belangrijk is dat er onderscheid gemaakt wordt tussen verschillende soorten agressie die gehanteerd worden en de daarbij behorende doelen en functies van het gedrag. Dit onderscheid is van belang vanwege de verschillende aanknopingspunten die gevonden kunnen worden voor eventueel aan te wenden interventies (Prins, 1997).

Een belangrijk onderscheid tussen verschillende typen agressie is dat tussen reactieve en proactieve agressie zie o.a. (Coie & Dodge, 1998). Er zijn meerdere onderzoeken naar deze subtypen van agressie gedaan (Dodge e.a., 1997; Vitiello & Stoff, 1997; Vitaro e.a., 1998) die samengevat leiden tot de indeling van een reactief subtype en een proactief subtype.

Bij reactief agressief gedrag, ook wel affectieve agressie, gaat het om een agressieve reactie die geuit wordt op een situatie omdat de bedoelingen van anderen als vijandig geïnterpreteerd worden. Reactief agressieve kinderen voelen zich bang en of bedreigd, waardoor defensief en of agressief gereageerd wordt. De reactief agressieve reactie komt voort uit een slechte

zelfcontrole en/of uit frustratie en gaat gepaard met een hoge activiteit in het autonome zenuwstelsel. De achtergrond van deze kinderen wordt vaak gekenmerkt door mishandeling, problemen met leeftijdsgenoten en problemen met sociale informatieverwerking (Van Manen, 2001). Zo komt naar voren dat reactief agressieve kinderen een sterke neiging hebben om de bedoelingen van leeftijdsgenoten als vijandig te beoordelen in situaties die voor meerdere uitleg vatbaar zijn (Dodge & Coie, 1987).

Bij proactief agressief gedrag, ook wel instrumentele agressie, gaat het om een agressieve reactie die gebruikt wordt om bepaalde doelen te bereiken. Het doelgerichte gedrag kan van tevoren bedacht worden en weloverwogen plaats vinden. Bij deze vorm van agressief gedrag levert het gedrag de agressor iets op. Het vergelijk met operante conditionering is dan ook zeker op zijn plaats. De succes ervaring die de agressor beleeft voedt hem/haar als ware. Bekräftiging vanuit de omgeving heeft dit gedrag doen ontstaan en houdt het in stand. Het proces is daarna ingeslepen in het gedragspatroon (Van der Ploeg, 2009). De proactief agressieve kinderen worden niet gekenmerkt door dezelfde problemen die reactief agressieve kinderen hebben. Zij lijken bij het beoordelen van bedoelingen van leeftijdsgenoten die voor meerdere uitleg vatbaar zijn juist op kinderen die geen agressief gedrag vertonen (Dodge & Coie, 1987). De proactief agressieve doelgroep is koelbloedig, berekenend en laat een lage mate van activiteit zien in het autonome zenuwstelsel.

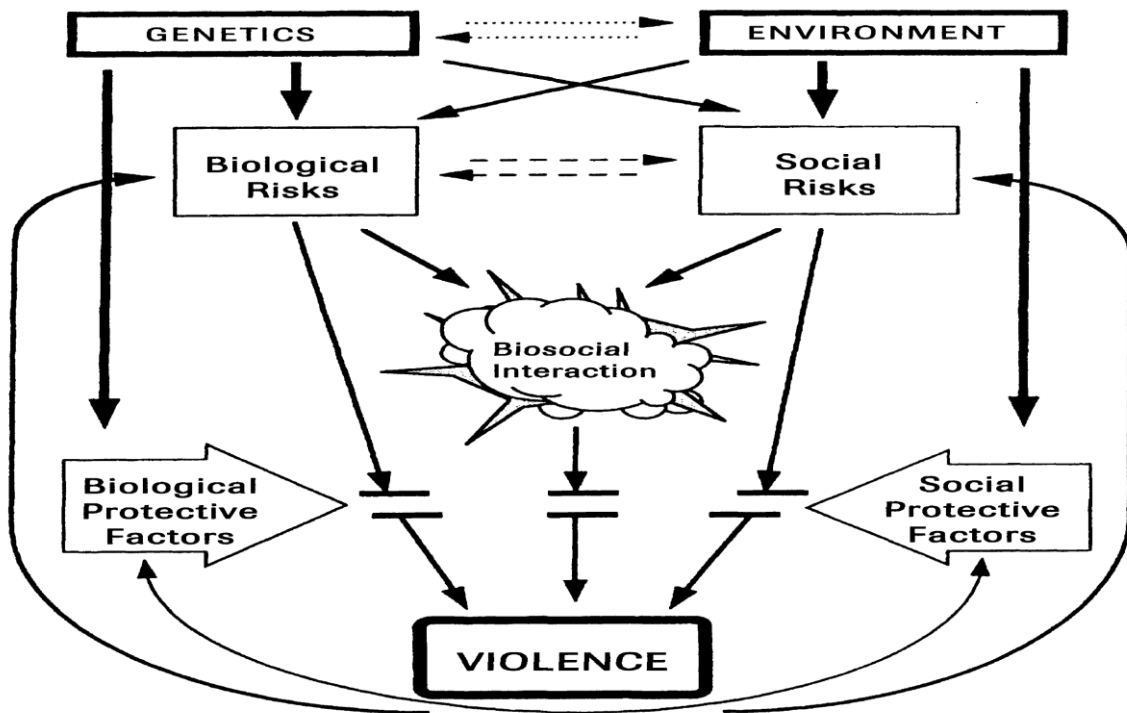
Het ontstaan en in standhouden van reactief en proactief agressief gedrag

Zoals uit bovenstaande omschrijvingen naar voren komt is een belangrijk onderscheid tussen beide subtypen gestoeld op het verschil in intrinsieke motivatie voor het agressieve gedrag. Dit maakt dat de reden voor het agressieve gedrag voor de observator moeilijk waar te nemen is maar voor de agressor juist erg duidelijk is (Raine e.a., 2006). We zien enerzijds een doelgroep die moeite heeft met het beoordelen van bedoelingen van anderen en mede daardoor reactief agressief is en anderzijds zien we een doelgroep die door middel van sociaal leren agressief gedrag aangeleerd heeft gekregen en waarbij dit gedrag ingeslepen is in het gedragspatroon (Van Manen, 2001).

Ter verklaring voor de twee verschillende soorten agressief gedrag stelt onder andere Adrian Raine een biosociaal model voor, dat biologische en omgevingsfactoren onderscheidt die op elkaar inwerken. Hierbij worden risicofactoren en beschermende factoren belicht. Zo zijn het negatief inprenten van gebeurtenissen en intense ervaringen van emoties, risicofactoren voor reactieve agressie. Beschermende factoren zijn goed regulerende processen. Daarnaast kan het gedrag ook aangeleerd zijn wat zowel een beschermende als risicofactor kan zijn, afhankelijk

van wat men aangeleerd krijgt (Raine, 2002). Zie figuur 1 voor het biosociale model van Raine, Brennan en Farrington uit 1997.

Figuur 1: *Het biosociale model*

Uit verschillende onderzoeken komt naar voren dat bij het in stand houden van agressief gedrag sociale informatieverwerking een belangrijk rol speelt (Dodge, 1986; Merk e.a., 2005). Wanneer we het onderstaande model van Dodge bekijken zien we dat er bij de sociale informatieverwerking zes stappen onderscheiden worden. Tussen de reactieve en proactieve doelgroep blijken verschillen te zitten in de manier waarop sociale informatie verwerkt wordt. Het verschil is dat de reactieve groep voornamelijk moeite heeft met de eerste stappen van het model en de proactieve groep juist afwijkende patronen heeft ontwikkeld bij de latere stappen van het model. Het gaat enerzijds om de interpretatie van de informatie en de inschatting van de situatie door de reactieve doelgroep, wat agressie oplevert en anderzijds om de aangeleerde responses van de proactieve doelgroep die tot agressief gedrag leiden. Crick en Dodge benadrukken dat de manier van sociale informatieverwerking sociaal gedrag en sociale aanpassing van jongeren voorspelt (Crick & Dodge, 1994).

Sociale informatieverwerking (Dodge, 1986).

- 1: Encoderen van informatie;*
- 2: Interpreteren van informatie;*
- 3: Selecteren van het doel;*
- 4: Genereren van reacties;*
- 5: Kiezen van een reactie;*
- 6: Uitvoeren van een reactie.*

Probleemgedragingen en het sociaal functioneren van reactief/proactief agressieve jongeren

Na enige belichting van het ontstaan en in stand houden van agressief gedrag, rijzen er vragen over wie de jongeren zijn, die behoren tot de reactieve en/of proactieve doelgroep?

Wanneer we kijken naar de gehele doelgroep van jongeren die agressief gedrag vertonen, blijkt dat de doelgroep niet eenvoudig in te delen is als reactief agressief of proactief agressief. De ene categorie sluit de andere niet uit, een reactief agressieve jongere kan ook proactief agressief gedrag vertonen en omgekeerd. De jongeren kunnen over het algemeen wel omschreven worden als overwegend reactief, proactief of een combinatie van beide typen (Van Manen, 2001). Ongeveer de helft van de agressieve kinderen is zowel reactief als proactief agressief. Een derde deel is reactief agressief en slechts 15% is proactief agressief (Brendgen e.a., 2006). Er is dus sprake van een hoge mate van samenhang tussen beide typen. Ondanks deze samenhang blijft er bijna 50% van de doelgroep over die overwegend reactief dan wel proactief is. Analyses blijven wijzen op twee duidelijk te onderscheiden factoren, een reactieve en proactieve factor (Raine e.a., 2006). Wanneer we kijken naar de ontwikkeling van reactief en proactief agressief gedrag dan blijkt uit onderstaand longitudinaal onderzoek dat beide soorten agressie hun eigen ontwikkelingstraject kennen, reactief agressief gedrag neemt naar verloop van tijd af maar proactief agressief gedrag niet (Merk, Odec, Koops & Matthijs, 2007).

Uit een meta-analyse van Card & Little uit 2006 blijkt dat de jongeren die behoren tot de reactieve en/of proactieve doelgroep van elkaar verschillen op basis van hun psychosociale aanpassing. De psychosociale aanpassing wordt in de meta-analyse gevormd door zes verschillende indexen: internaliserende problemen, emotionele disregulatie en hyperactiviteit, delinquent gedrag, sociometrische status, slachtofferschap en sociale incompetentie. Uit het onderzoek blijkt dat bovengenoemde categorieën, met uitzondering van het delinquent gedrag, vaker voorkomen bij reactief agressieve jeugdigen. In ogenschouw dient te worden

genomen dat de probleemgedragingen ook voorkomen bij proactief agressieve jeugdigen, en dat het verschil in de mate waarin het voorkomt significant maar klein is (Card & Little, 2006). Uit onderzoek van Raine en anderen komt eveneens een beeld met typerende kenmerken voor beide doelgroepen naar voren. Het betreft hier kenmerken die waargenomen zijn bij zestienjarige mannelijke jeugdigen. Hierin wordt de reactief agressieve doelgroep voornamelijk gekenmerkt door: impulsiviteit, sociale angst, vijandigheid, een gebrek aan goede vrienden en ongewone percepties van bedoelingen van anderen. De proactief agressieve doelgroep wordt in dit onderzoek getypeerd aan de hand van: delinquentie, psychopathische persoonlijkheid, zeer gewelddadige overtredingen en het ontbreken van bijbehorende affecten (Raine e.a., 2006).

De structuur van het onderzoek

In ons onderzoek brengen we zowel reactief als proactief agressief gedrag van de scholieren in kaart. Er wordt getracht relaties te leggen tussen het agressieve gedrag van de scholieren en hun sociaal functioneren evenals met hun probleemgedragingen. Dit brengt ons bij de centrale onderzoeksvraag van dit onderzoek:

- Zijn er verbanden tussen het sociaal functioneren en de probleemgedragingen van Nederlandse VMBO scholieren van het mannelijke geslacht en het proactief en reactief agressieve gedrag dat zij laten zien?

Met behulp van onderstaande deelvragen wordt een specifiekere invulling gegeven aan de centrale onderzoeksvraag.

De deelvragen van dit onderzoek zijn:

- Zijn de probleemgedragingen, het sociaal functioneren en/of proactieve agressie voorspellers voor reactieve agressie bij mannelijke VMBO studenten?
- Zijn de probleemgedragingen, het sociaal functioneren en/of reactieve agressie voorspellers voor proactieve agressie bij mannelijke VMBO studenten?

Verwachtingen op basis van het theoretisch kader

De verwachting die wij hebben met betrekking tot het verband tussen de probleemgedragingen van de Nederlandse mannelijke VMBO studenten en de mate van reactieve dan wel proactieve agressie heeft een specifieke richting. Het gedragsprofiel wordt gemeten op vier subschalen; emotionele symptomen, hyperactiviteit-inattentie, prosociaal gedrag en problemen met leeftijdsgenoten. Wij verwachten dat proactieve agressie en reactieve agressie verschillende verbanden met de probleemgedragingen zullen hebben. De

emotionele symptomen evenals de problemen met leeftijdsgenoten koppelen wij aan het reactief agressieve gedrag dat voorkomt uit frustratie en onvermogen om sociale tekens te decoderen en te interpreteren (Card & Little, 2006; Crick & Dodge, 1986). Het hyperactieve-innattente gedrag wordt tevens aan de reactief agressieve doelgroep gekoppeld (Raine, 2006). Bij het pro sociaal gedrag, gedrag dat bedoeld is om anderen te helpen, heeft onze verwachting geen specifieke richting. We verwachten de probleemgedragingen op het gebied van emotionele symptomen, hyperactiviteit en problemen met leeftijdsgenoten, bij de proactief agressieve doelgroep in mindere mate terug te vinden (Card & Little, 2006; Dodge & Coie, 1987; Raine, 2006).

De verwachting die wij hebben met betrekking tot het verband tussen het sociaal functioneren van de Nederlandse mannelijke VMBO studenten en de mate van reactieve dan wel proactieve agressie heeft een specifieke richting. Het sociaal functioneren wordt gemeten op vier subschalen; coöperatie, assertiviteit, verantwoordelijkheid en zelfcontrole. Wij verwachten dat de reactief agressieve jongeren op sociaal gebied anders functioneren dan de proactief agressieve jongeren. Bij de reactieve doelgroep wordt verwacht dat zij een mindere mate van zelfcontrole hebben maar wel een hogere mate van verantwoordelijkheid dan de proactieve doelgroep, dit laatste op basis van het ontbreken van affecten bij de proactieve doelgroep (Raine, 2006; Card & Little, 2006; Crick & Dodge, 1987). Voor de mate van assertiviteit en coöperatie hanteren wij geen verwachtingen met een specifieke richting.

In de volgende hoofdstukken van dit onderzoek worden achtereenvolgens de methode van het onderzoek, de resultaten en de conclusies & discussie besproken.

Methode

In dit hoofdstuk wordt beschreven hoe het onderzoek is uitgevoerd. We bespreken achtereenvolgens de steekproef, de meetinstrumenten, de procedure en analysetechnieken en het design van het onderzoek.

Steekproef

Het gehele onderzoek omvat de data van 523 mannelijke VMBO scholieren die op basis van toeval zijn geselecteerd. De gemiddelde leeftijd is 14 jaar ($SD=1.19$). Deze data zijn verzameld door master studenten van de Rijksuniversiteit Leiden die daar de opleiding orthopedagogiek volgen.

De dataset omvat gegevens van 16 verschillende middelbare scholen uit 9 verschillende provincies. Er zijn geen scholen bereid gevonden om mee te werken aan ons onderzoek uit de

provincies: Limburg, Gelderland en Flevoland.

De dataset die we gebruiken in dit onderzoek is kleiner omdat missende waarden verwijderd zijn. Er zijn 475 respondenten die de vragenlijst voor reactief/proactief agressief gedrag hebben ingevuld, zij hebben een gemiddelde leeftijd van 14 jaar (SD=1.18). 91 Respondenten hebben de vragenlijst betreffende het sociaal functioneren ingevuld, zij hebben een gemiddelde leeftijd van 13,5 jaar (SD=0.85) en er zijn 488 respondenten die de vragenlijst betreffende de probleemgedragingen hebben ingevuld. Zij hebben een gemiddelde leeftijd van 14 jaar (SD=1.19).

Meetinstrumenten

Er wordt gebruik gemaakt van drie verschillende meetinstrumenten in dit onderzoek. Met de “Social Skills Rating System” (SRSS, Gresham & Elliot, 1990) wordt het sociaal functioneren in kaart gebracht. Het reactief en/of proactief agressieve gedrag wordt gemeten met de “reactive proactive questionnaire” (RPQ, Raine e.a., 2006) en de probleemgedragingen worden gemeten met de “strengths & difficulties questionnaire” (SDQ, Goodman, 1997).

De RPQ werd ingevuld door de scholieren zelf en bevat 23 vragen met drie antwoordmogelijkheden: 0 = nooit, 1 = soms en 2 = vaak . Van de 23 vragen wordt er met elf vragen reactief agressief gedrag gemeten en met twaalf vragen wordt er proactief agressief gedrag gemeten. Dit gegeven brengt met zich mee dat er minimaal 0 en maximaal 22 op de reactieve subschaal gescoord kan worden en op de proactieve schaal kan er minimaal 0 en maximaal 24 gescoord worden. Een voorbeelditem dat reactieve agressie meet is als volgt: “Hoe vaak ben je boos of kwaad geworden als anderen je bedreigden?”

Een voorbeelditem dat proactieve agressie meet is als volgt:

“Hoe vaak heb je tegen anderen geschreeuwd om ze iets voor je te laten doen?”

Wanneer we kijken naar de interne consistentie dan kunnen we rapporteren dat voor zowel de reactieve als proactieve schaal Cronbach’s alpha .80 is of hoger (Raine, 2006). Dit duidt op een goede interne consistentie.

De SDQ en SSRS werden ingevuld door één van de primaire verzorgers van de scholieren.

De SSRS bevat 38 vragen en heeft 4 subschalen. De subschalen meten de factoren:

coöperatie, assertiviteit, verantwoordelijkheid en zelfcontrole. De subschalen bevatten negen of tien vragen met drie antwoordmogelijkheden: 0 = nooit, 1 = soms en 2 = heel vaak. Dit brengt met zich mee dat er op de subschalen minimaal 0 en maximaal 20 gescoord kan worden, op de totale schaal kan er minimaal 0 en maximaal 76 gescoord worden. Een voorbeelditem uit de subschaal coöperatie is: “Biedt uit zichzelf aan met taakjes te helpen”.

Een voorbeelditem uit de subschaal assertiviteit is: “Vraagt winkelbedienden om informatie of hulp”. Een voorbeelditem uit de subschaal verantwoordelijkheid is: “Probeert eerst zelf huishoudelijke taken voordat hij/zij u om hulp vraagt”. Een voorbeelditem uit de subschaal zelfcontrole is: “Kan goed omgaan met kritiek”.

Wanneer we kijken naar de interne consistentie dan zien we dat Cronbach's alfa 0.83 is voor de ouder-variant (Van der Oord e.a., 2005).

De SDQ bevat 25 vragen en heeft 5 subschalen. De subschalen meten de factoren: emotionele symptomen, agressief en antisociaal gedrag, hyperactiviteit-inattentie, sociaal gedrag en problemen met leeftijdsgenoten. Wij gebruiken de schaal die agressief en antisociaal gedrag meet niet omdat de RPQ gebruikt wordt om reactief agressief gedrag van proactief agressief gedrag te onderscheiden. Alle subschalen bevatten 5 vragen met drie antwoordmogelijkheden: 0 = niet waar, 1 = een beetje waar en 2 = zeker waar. Hiervoor kan er per subschaal minimaal 0 en maximaal 10 gescoord worden. Een voorbeelditem uit de subschaal emotionele symptomen is: “Heeft veel zorgen, lijkt vaak over dingen in te zitten”. Een voorbeelditem uit de subschaal hyperactiviteit-inattentie is: “Gemakkelijk afgeleid, heeft moeite om zich te concentreren”. Een voorbeelditem uit de subschaal sociaal gedrag is: “Houd rekening met gevoelens van anderen”. Een voorbeelditem uit de subschaal problemen met leeftijdsgenoten is: “Heeft minstens één goede vriend of vriendin”.

Wanneer we kijken naar de interne consistentie dan kunnen we rapporteren dat Cronbach's alfa 0.70 is voor de ouder-variant van de SDQ, dit duidt op voldoende interne consistentie (Muris e.a., 2003).

Procedure

Getracht is alle middelbare scholen die een VMBO afdeling hebben te achterhalen in Nederland. De gevonden scholen werden aangeschreven door de studenten van de Rijksuniversiteit Leiden. In de brief stond een verzoek om deel te nemen aan dit onderzoek waarbij de respondenten mannelijke VMBO scholieren tussen de 12 en 17 zijn. Wanneer de middelbare scholen besloten deel te nemen aan het onderzoek kregen zij per respondent twee bundels toegestuurd waarin de vragenlijsten zaten. Er was één bundel met twee vragenlijsten die beantwoord diende te worden door de mannelijke VMBO scholieren zelf. De andere bundel die in eerste instantie vijf vragenlijsten bevatte en ingevuld diende te worden door één van de primaire verzorgers van de mannelijke VMBO scholier, is later aangevuld met een extra vragenlijst. Dit betrof de SSRS, niet bij alle bundels is deze vragenlijst meegestuurd. We verwachten daardoor lagere aantallen jeugdigen te vinden die we kunnen onderzoeken bij de

hypothese over het sociaal functioneren dat met de SSRS gemeten wordt. Na het invullen werden de vragenlijsten teruggestuurd naar de Rijksuniversiteit Leiden waar ze ingevoerd werden in SPSS.

Analysetechnieken en design

Het onderzoeksdesign dat we hanteren is een survey-onderzoek met een convenience steekproef waarbij meerdere vragenlijsten door de scholieren zelf zijn ingevuld en hun primaire verzorgers.

De data afkomstig uit de vragen in de vragenlijsten worden geanalyseerd met behulp van multiële regressieanalyses. Allereerst zullen correlaties tussen de totaalscore van de SSRS, de vier dimensies van de SSRS en de SDQ en de reactieve en proactieve agressiescores in kaart worden gebracht. Vervolgens wordt met behulp van multiële regressieanalyses getracht reactieve agressie te voorspellen vanuit de variabelen die significant correleren met deze vorm van agressief gedrag. Vervolgens zal ook voor proactief agressief gedrag getracht worden dit te voorspellen vanuit de variabelen die significant correleren met deze vorm van agressief gedrag. Wanneer blijkt dat alle vier de subschalen van de SSRS significant correleren met reactief dan wel proactief agressief gedrag, dan zal de totaalscore van deze vragenlijst gebruikt worden.

Vervolgens zal wederom met behulp van multiële regressieanalyses op basis van de significante voorspellers en proactieve agressie, getracht worden reactieve agressie te voorspellen. Daarna wordt op basis van de significante voorspellers en reactieve agressie, getracht proactieve agressie te voorspellen.

Met de multiële regressies als analysetechniek zal antwoord gegeven worden op de vraag of probleemgedragingen en/of het sociaal functioneren de mate van reactief dan wel proactief agressief gedrag kunnen voorspellen. Deze analysetechniek wordt gebruikt wanneer de verwachting is dat verschillende onafhankelijke variabelen de afhankelijke variabelen kunnen voorspellen. De aannames behorende bij deze techniek zijn: lineariteit tussen de variabelen, homoscedasticiteit, er mag geen sprake zijn van een te hoge correlatie ($>.90$) tussen de onafhankelijke variabelen en de afhankelijke variabele moet normaal verdeeld zijn (Moore, McCabe & Craig, 2009). Deze aannames zullen getoetst worden bij de data-inspectie in de resultatensectie.

Resultaten

In dit hoofdstuk worden de resultaten van het onderzoek gepresenteerd. De centrale onderzoeksvraag is: Zijn er verbanden tussen het sociaal functioneren en de probleemgedragingen van Nederlandse VMBO scholieren van het mannelijke geslacht en het proactief en reactief agressieve gedrag dat zij laten zien? De onderzoeksvraag krijgt specifiekere invulling d.m.v. de deelvragen. Voordat we de hypothesen die opgesteld zijn bij de deelvragen toetsen, inspecteren we eerst de data.

Data-inspectie

In dit onderzoek zijn de afhankelijke variabelen reactieve en proactieve agressie. De gemiddelde score op de reactieve subschaal in ons onderzoek is 8.41 (SD=3.97). De gemiddelde score op de proactieve subschaal is 2.98 (SD=2.85). Cronbach's alpha is 0.80 of hoger voor de twee schalen, wat duidt op een goede interne consistentie (Raine, 2006). De aannames behorende bij de multiële regressie worden als volgt getest. De normaliteit van de afhankelijke variabelen wordt getest met behulp van histogrammen, Q-Q plots, de scheefheid en gepiektheid en de Kolmogorov-Smirnovtest, waarbij de nulhypothese is dat er geen verschil is tussen de variabele en de standaard normaalverdeling. Uit een spreidingsdiagram van de residuen wordt vervolgens opgemaakt of er sprake is van lineariteit en homoscedasticiteit van het regressiemodel en met behulp van een correlatietabel wordt nagegaan of er sprake is van een te hoge mate van correlatie tussen de onafhankelijke variabelen (>.90). In onderstaande tabel zijn de beschrijvende statistieken terug te vinden van de afhankelijke variabelen; reactief en proactief agressief gedrag. De reactieve subschaal benadert de normaal verdeling meer dan de proactieve subschaal blijkt uit de cijfers van de scheefheid en gepiektheid. De proactieve subschaal lijkt positief scheef verdeeld te zijn terwijl de reactieve subschaal de normaalverdeling benadert.

Tabel 1:

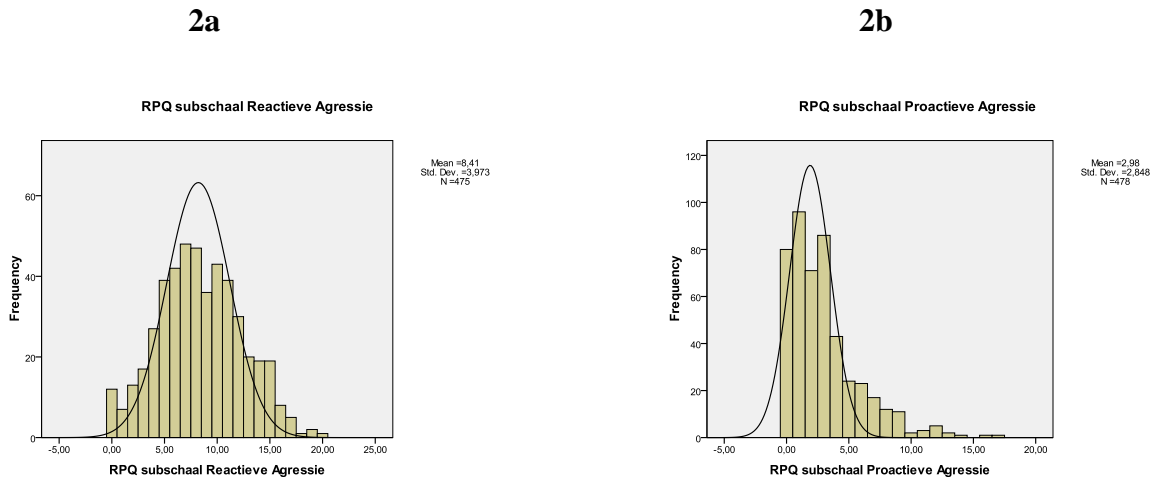
Beschrijvende statistieken van de variabelen reactief en proactief agressief gedrag

	N	Mean	Std. Deviatie	Scheefheid	Gepiektheid
Reactief	475	8.41	3.97	0.13	-0.36
Proactief	478	2.98	2.85	1.56	3.10

Uit de histogrammen met normaalverdelingen in figuur 2a en 2b is terug te zien dat de verdeling van de proactieve subschaal een stuk schever is dan die van de reactieve subschaal.

Figuur 2a & 2b:

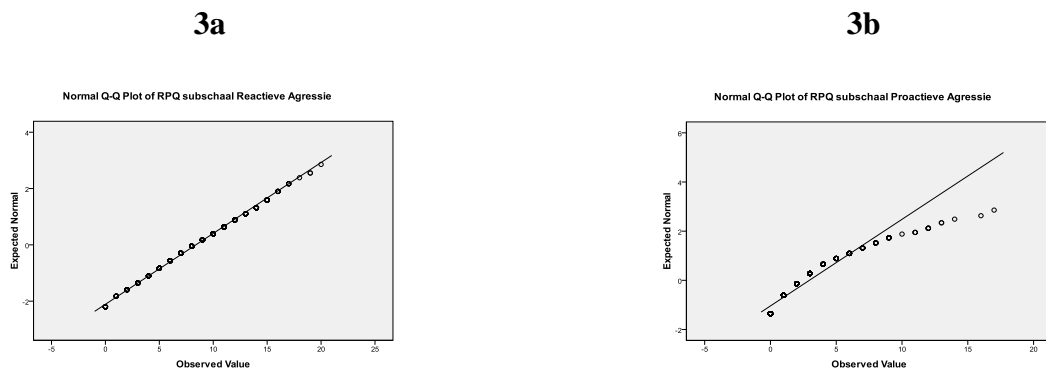
Histogrammen met normaal verdeling 2a; reactieve agressie 2b; proactieve agressie

Uit de Q-Q plots blijkt, doordat de waardes van de reactieve subschaal langs of op de lijn van de te verwachten scores liggen, dat deze variabele de normaalverdeling benadert. De proactieve subschaal daarentegen benadert de normaalverdeling minder goed, zie hiervoor figuur 3a en 3b.

Figuur 3a & 3b:

Q-Q plots; 3a reactieve subschaal en 3b proactieve subschaal

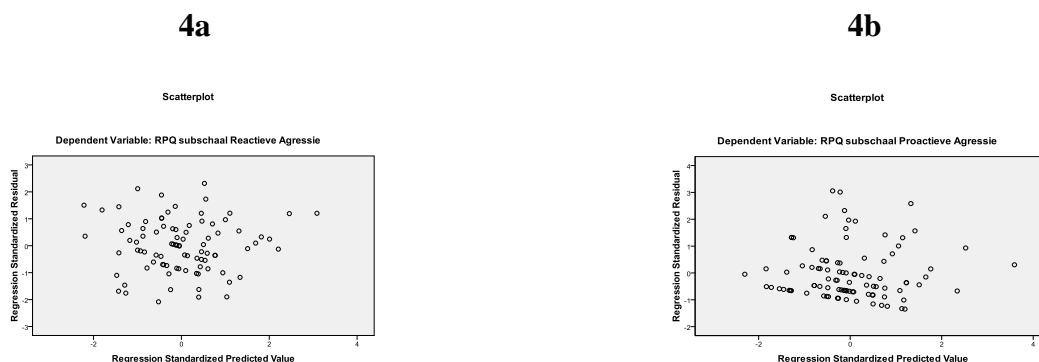

Uit de Kolmogorov-Smirnovtest blijkt dat zowel de reactieve als de proactieve subschaal significant verschillend is van de normaalverdeling, $D(466) = 0.00$, $p < 0.05$. Doordat de Kolmogorov-Smirnovtest relatief streng is en bij grote populaties al snel significante resultaten oplevert zijn de data ook geplot (Field, 2005). We gaan er na bovenstaand onderzoek vanuit dat de reactieve subschaal normaal verdeeld is maar dat de proactieve subschaal dit niet is.

De lineariteit en homoscedasticiteit wordt bekeken aan de hand van de spreidingsdiagrammen. Zie hiervoor figuur 4a en 4b. Uit de figuren blijkt dat er sprake is van lineariteit en homoscedasticiteit. Er zijn geen specifieke patronen te bekennen binnen beide verdelingen.

Figuur 4a & 4b:

Spreidingsdiagrammen; 4a reactief agressief gedrag en 4b proactief agressief gedrag

Resultaten

Allereerst worden de correlaties tussen de beide vormen van agressie en de probleemgedragingen en het sociaal functioneren in kaart gebracht. Uit onderstaande correlatietabel blijkt dat reactief agressief gedrag significant correleert met de subschalen; problemen met peers, hyperactiviteit-inattentie, emotionele symptomen, zelfbeheersing en proactieve agressie. Het proactief agressieve gedrag correleert significant met de subschalen; hyperactiviteit-inattentie, verantwoordelijkheid, coöperatie en reactieve agressie.

Tabel 2:

Correlaties tussen reactieve agressie, proactieve agressie, probleemgedragingen en sociaal functioneren

	Reactieve agressie		Proactieve agressie	
(SDQ) Prosociaal gedrag	-0.021	(N = 471)	-0.084	(N = 474)
(SDQ) Problemen met peers	0.103*	(N = 471)	0.005	(N = 474)
(SDQ) Hyperactiviteit - innatentie	0.283**	(N = 471)	0.183**	(N = 474)
(SDQ) Emotionele symptomen	0.159**	(N = 471)	0.039	(N = 474)
(SSRS) Zelfbeheersing	-0.380**	(N = 89)	-0.191	(N = 92)
(SSRS) Verantwoordelijkheid	-0.178	(N = 95)	-0.232*	(N = 98)
(SSRS) Coöperatie	-0.191	(N = 97)	-0.213*	(N = 100)
(SSRS) Assertiviteit	-0.041	(N = 97)	-0.008	(N = 100)
(SSRS) Totaal	-0.175	(N = 85)	-0.128	(N = 88)
(RPQ) Proactieve agressie	0.581**	(N = 466)	1	(N = 478)
(RPQ) Reactieve agressie	1	(N = 475)	0.581**	(N = 466)

* significante correlatie op het niveau 0.05

** significante correlatie op het niveau 0.01

De eerste deelvraag van dit onderzoek is: Zijn de probleemgedragingen, het sociaal functioneren en/of proactieve agressie voorspellers voor reactieve agressie bij mannelijke VMBO studenten?

Het complete regressiemodel ziet er als volgt uit $\beta = 14.49$, $t(84,88) = 6.52$, $p < 0.01$. Er komt naar voren dat enkel de variabele zelfbeheersing een voorspeller is van reactieve agressie (β zelfbeheersing = -0.45 , $t(88) = -3.61$, $p < 0.01$). De andere variabelen blijken geen voorspellers van reactieve agressie. Dit betekent dat als de zelfbeheersing afneemt de reactieve agressie toeneemt, zie tabel 3. De variabelen verklaren samen 16 % van de variantie in de mate van reactieve agressie ($R^2 = 0.164$). Wanneer enkel de variabele zelfbeheersing wordt meegenomen in de regressieanalyse, blijkt dat alsnog 14% van de variantie kan worden verklaard door deze variabele ($R^2 = 0.14$). Uit de gegevens van de correlatietabel komt naar voren dat de significante correlaties tussen de reactieve agressie en de variabelen afkomstig uit de SDQ, gebaseerd zijn op een groter aantal respondenten dan waar de regressieanalyse op gebaseerd is.

Tabel 3: *Reactieve agressie als afhankelijke variabele en problemen met peers, hyperactiviteit-inattentie, emotionele symptomen en zelfbeheersing als onafhankelijke variabelen in een regressieanalyse*

	Ongestandaardiseerde coëfficiënten		Gestandaardiseerde		
	B	Std. Error	coëfficiënten Beta	<i>t</i>	<i>p</i>
(Constant)	14.49	2.22		6.52	0.00
Problemen met peers	-0.14	0.19	-0.08	-0.73	0.47
Hyperactiviteit - inattentie	-0.14	0.15	-0.10	-0.93	0.36
Emotionele symptomen	0.22	0.20	0.12	1.10	0.27
Zelfbeheersing	-0.45	0.13	-0.43	-3.61	0.00

Wanneer het proactieve agressieve gedrag als voorspeller toegevoegd wordt aan dit model blijkt dat naast de variabele zelfbeheersing de proactieve agressie een voorspeller is voor reactieve agressie (β proactieve agressie = 0.57, $t(86) = 6,67$, $p < 0.00$). Dit betekent dat als de mate van proactieve agressie toeneemt de mate van reactieve agressie ook toeneemt. De variabelen verklaren samen 46 % van de variantie in de mate van reactieve agressie ($R^2 = 0.457$) zie tabel 4.

Tabel 4: *Reactieve agressie als afhankelijke variabele en problemen met peers, hyperactiviteit-inattentie, emotionele symptomen, zelfbeheersing en proactieve agressie als onafhankelijke variabelen in een regressieanalyse*

	Ongestandaardiseerde coëfficiënten		Gestandaardiseerde		
	B	Std. Error	Beta	<i>t</i>	<i>p</i>
(Constant)	9.10	2.00		4.55	0.00
Problemen met peers	0.11	0.16	0.06	0.67	0.50
Hyperactiviteit - inattentie	-0.07	0.13	-0.05	-0.52	0.61
Emotionele symptomen	0.24	0.17	0.13	1.45	0.15
Zelfbeheersing	-0.27	0.11	-0.25	-2.47	0.02
Proactieve agressie	0.72	0.11	0.57	6.67	0.00

De tweede deelvraag van dit onderzoek is: Zijn de probleemgedragingen, het sociaal functioneren en/of reactieve agressie voorspellers voor proactieve agressie bij mannelijke VMBO studenten?

Er komt naar voren dat van de drie significant gecorreleerde variabelen; hyperactiviteit-inattentie, verantwoordelijkheid en coöperatie geen enkele variabele als voorspeller van proactieve agressie kan worden gezien. De variabelen verklaren samen zeven procent van de variantie in de mate van proactieve agressie ($R^2 = 0.073$).

Wanneer het reactief agressieve gedrag als voorspeller toegevoegd wordt aan dit model blijkt dat naast de variabele reactieve agressie een voorspeller is van proactieve agressie (β reactieve agressie = 0.58, $t(90) = 6,64$, $p < 0.01$) zie tabel 5. Dit betekent dat als de mate van reactieve agressie toeneemt de mate van proactieve agressie ook toeneemt. De variabelen verklaren samen 38 % van de variantie in de mate van proactieve agressie ($R^2 = 0.379$).

Wanneer enkel de variabele reactieve agressie wordt meegenomen in de regressieanalyse, blijkt dat alsnog 34% van de variantie kan worden verklaard door deze variabele ($R^2 = 0.338$).

Tabel 5: *Proactieve agressie als afhankelijke variabele en coöperatie, verantwoordelijkheid, hyperactiviteit-inattentie en reactieve agressie als onafhankelijke variabelen in een regressieanalyse*

	Ongestandaardiseerde coëfficiënten		Gestandaardiseerde		
	B	Std. Error	Beta	<i>t</i>	<i>p</i>
(Constant)	1.54	1.75		0.88	0.38
Hyperactiviteit - inattentie	-0.07	0.10	-0.07	-0.73	0.47
Coöperatie	-0.04	0.08	-0.06	-0.52	0.60
Verantwoordelijkheid	-0.12	0.13	-0.10	-0.91	0.37
Reactieve agressie	0.46	0.07	0.58	6.64	0.00

Conclusies & Discussie

Het doel van het onderzoek was het blootleggen van probleemgedragingen en het sociaal functioneren in relatie tot proactieve en reactieve agressie bij een groep mannelijke VMBO scholieren. Getracht is nieuwe inzichten te verschaffen die de typerende kenmerken van de agressieve mannelijke VMBO scholieren laten zien. Die typerende kenmerken zouden als leidraad gebruikt kunnen worden in de interventieprogramma's die erop gericht zijn het agressieve gedrag van de doelgroep te verminderen. De centrale onderzoeksvraag van dit onderzoek is: Zijn er verbanden tussen het sociaal functioneren en de probleemgedragingen van Nederlandse VMBO scholieren van het mannelijke geslacht en het proactief en reactief agressieve gedrag dat zij laten zien?

Uit het onderzoek blijkt dat een vijftal variabelen samenhang laten zien met reactieve agressie. Dit zijn: hyperactiviteit-inattentie, problemen met peers, emotionele symptomen, zelfcontrole en proactieve agressie. Een viertal variabelen laat samenhang zien met proactieve agressie. Dit zijn: hyperactiviteit-inattentie, coöperatie, verantwoordelijkheid en reactieve agressie. Wanneer gekeken wordt naar de voorspellers voor de twee soorten agressie blijkt dat reactieve agressie proactieve voorspelt en dat proactieve agressie reactieve agressie voorspelt. Naast dit verband blijkt dat zelfcontrole een voorspeller is van reactieve agressie.

Theoretische verbanden

Uit het onderzoek komt naar voren dat er samenhang is tussen het reactief agressieve gedrag

en het proactief agressieve gedrag. Dit voldoet aan onze verwachting die gebaseerd was op de verschillende onderzoeken (Raine, 2006; Brendgen e.a., 2006; Card & Little, 2006). In deze onderzoeken kwam naar voren dat hoewel er twee duidelijk te onderscheiden factoren zijn er binnen de agressieve doelgroep een grote subgroep is die beide soorten agressie laat zien. Dat zelfcontrole naast de twee soorten agressie zelf als enige voorspeller uit het onderzoek naar voren komt voldoet niet aan de verwachting. Op basis van bovengenoemde onderzoeken was de verwachting dat er verschillende variabelen als voorspellers voor de soorten agressie gevonden zouden worden. En dat er op die wijze mogelijke aanwijzingen voor interventieprogramma's gevonden zouden worden. Het verband tussen de gebrekkige zelfcontrole en de reactieve agressie laat zich verklaren door de eerdere beschrijving van reactieve agressie. Hierbij komt naar voren dat bij reactief agressief gedrag, het gaat om een agressieve reactie die geuit wordt op een situatie omdat de bedoelingen van anderen als vijandig geïnterpreteerd worden. Reactief agressieve kinderen voelen zich bang en of bedreigd, waardoor defensief en of agressief gereageerd wordt. De reactief agressieve reactie komt voort uit een slechte zelfcontrole en/of uit frustratie en gaat gepaard met een hoge activiteit in het autonome zenuwstelsel. De achtergrond van deze kinderen wordt vaak gekenmerkt door mishandeling, problemen met leeftijdsgenoten en problemen met sociale informatieverwerking (Van Manen, 2001).

Een verklaring voor het niet terugvinden van andere verbanden tussen de twee soorten agressie en het sociaal functioneren dan wel andere probleemgedragingen, zou de grootte van de steekproef kunnen zijn die bij de beperkingen van het onderzoek besproken wordt.

Beperkingen van het onderzoek

Beperkingen van het onderzoek hebben voornamelijk betrekking op de generaliseerbaarheid van de resultaten. De steekproef leek in eerste instantie relatief groot, maar doordat de SSRS slechts door een klein deel van de respondenten ingevuld is, bleek de steekproef later een stuk minder groot. Dit komt de generaliseerbaarheid niet ten goede.

Naast deze beperking bleek dat de proactieve agressie niet normaal verdeeld was. Deze variabele is bij bijna alle toetsen gebruikt, de resultaten dienen daarom met enige voorzichtigheid geïnterpreteerd te worden.

Een meer uitgebreide analyse waarbij meer respondenten en variabelen worden betrokken zou in de toekomst kunnen zorgen voor een nog duidelijker beeld van welke factoren van invloed zijn op de mate van reactie dan wel proactief agressief gedrag.

Vervolgonderzoek

Een invalshoek voor vervolgonderzoek betreft longitudinaal onderzoek. Binnen de steekproef van de mannelijke VMBO scholieren bevinden zich jeugdigen die in de adolescentie agressief en regelovertredend gedrag laten zien terwijl zij dit in eerdere levensstadia niet lieten zien namelijk. Zij zijn met behulp van statistische analyses niet te onderscheiden van jongeren die hun levenlang al veel agressiviteit laten zien, maar het is belangrijk te onderkennen dat beide doelgroepen geheel andere toekomstprognoses hebben en mogelijk ook andere behandelingen vereisen (Orobio de Castro, 2007). In een vervolgonderzoek zou met deze eventueel aanwezige verschillen tussen de jongeren rekening kunnen worden gehouden, doordat er in de kindertijd ook metingen gedaan kunnen worden. Op die wijze kan er onderscheid gemaakt worden binnen de doelgroep met enerzijds jongeren die als kind al agressief gedrag vertoonden en anderzijds jongeren die enkel gedurende de adolescentie agressief gedrag laten zien.

Daarnaast zou het onderscheid tussen reactieve, proactieve en reactief proactieve jongeren in vervolgonderzoek sterker naar voren mogen komen. Wanneer er binnen de doelgroep onderscheid gemaakt wordt op basis van de gebruikte soort agressie, zijn de van invloed zijnde factoren ook beter te onderscheiden voor een reactieve, proactieve dan wel reactief/proactieve doelgroep.

Referenties

Brendgen, M., Vitaro, F., Boivin, M., Dionne, G., Pérusse, D. (2006). Examining genetic and environmental effects on reactive versus proactive aggression. *Dev Psychobiol* 2006 1299-1312.

Card, N. A., & Little, T. D. (2006). Proactive and reactive aggression in childhood and adolescence: A meta-analysis of differential relations with psychosocial adjustment. *International Journal of Behavioral Development*, 30(5), 466-480.

Dodge, K. A., & Coie, J. D. (1987). Socio-information processing factors in reactive and proactive aggression in children's peer groups. *Journal of Personality and Social Psychology*, 53, 1146-1158.

Coie, J. D., & Dodge, K. A. (1998). Aggression and antisocial behavior. In W. Damon & N. Eisenberg (Eds.), *Handbook of Child Psychology* (pp. 779 – 862). New York: Wiley.

Crick & Dodge (1994). A review and reformulation of social information-processing mechanisms in children's social adjustment. *Psychological Bulletin*, 115, 74-101.

Dodge, K. A., & Coie, J. D. (1987). Social information processing factors in reactive and proactive aggression in children's peer groups. *Journal of Personality and Social Psychology*, 53, 1146-1158.

Dodge, K.A., Schwartz, D. (1997). Social information processing mechanisms in aggressive behavior Stoff, D.M., Breiling J., Maser, J. editors. *Handbook of Antisocial Behavior* 171–180. New York: Wiley

Field, A. (2005). *Discovering statistics using SPSS* (2nd ed.). London: Sage.

Kazdin, A.E. (1997). Practitioner review: psychosocial treatments for conduct disorder in children. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*. 2, 161-182.

Lipsey, M.W. & Dorzon, J.H. (1998). Predictors of violent and serious delinquency in adolescence and early adulthood: A synthesis of longitudinal research. In:

Goodman, R. (1997). The Strengths and Difficulties Questionnaire: A Research Note. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 38, 581-586.

Gresham, F.M. & Elliot, N.S. (1990). Social skills rating system manual, American Guidance Service, Circle Pines, MN.

Matser, D. & Doreleijers, Th. A. H. (2000). Antisociaal en agressief gedrag. *Een literatuuroverzicht van neurobiologisch onderzoek. Justitiele verkenningen* jrg 26, nr. 3, 2000.

Manen, T. van (2006). Assessment and Treatment of Aggressive Children from a Social-Cognitive Perspective. Faculteit der Maatschappij- en Gedragwetenschappen, Universiteit van Amsterdam.

Merk, W., Orobio de Castro, B., Koops, W., & Matthys, W. (2005). The distinction between

reactive and proactive aggression: Utility for theory, diagnosis and treatment? *European Journal of Developmental Psychology*, 2, 197-220.

Moore, McCabe and Craig (2009). Introduction to the practice of statistics. 6th edition
Freeman.

Muris, P., Horselenberg, R. & Winands, D. (2003). Defence styles, personality traits, and psychopathological symptoms in non-clinical adolescents. *Journal of Nervous and Mental Disease*, 191, 771-780.

Offord, D.R., Bennett, K.J. (1994). Conduct Disorder: Long-term Outcomes and Intervention Effectiveness. *J Amer Acad Child Adol Psych* 33: 1069 - 1078.

Van der Oord, S., Van der Meulen, E.M., Prins, P.J.M., Oosterlaan, J., Buitelaar, J.K., & Emmelkamp, P.M.G. (2005). A psychometric evaluation of the social skills rating system in children with attention deficit hyperactivity disorder. *Behaviour Research and Therapy*, 43, 733-746.

Orobio de Castro, B. (2007). Woede, Wraak & Leedvermaak. *Op zoek naar drijvende krachten achter de ontwikkeling van gedragsproblemen*.

Prins, P. (1997). Een twee-trajectenmodel voor de ontwikkeling van antisociaal gedrag bij kinderen met ADHD. *Gedragstherapie*, 30, 219-253

Raine A. The role of prefrontal deficits, low autonomic arousal, and early health factors in the development of antisocial and aggressive behavior. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*. 2002;43:311–326.

Raine, A. , Dodge, K., Loeber, R., Gatzke-Kopp , L., Lynam, D., Reynolds, C., Stouthamer-Loeber, M., and Liu, J. (2006). The Reactive-Proactive Aggression Questionnaire: Differential correlates of reactive and proactive aggression in adolescent boys. *Aggressive Behavior*, 32: 159-171.

Raine, A., Brennan, P.A., Farrington, D.P. (1997). The relationship between low resting heart

rate and violence. *Biosocial bases of violence*. New York: Plenum; 1997. pp. 89–106

Scholte, E.M. & Ploeg, J.D. van der (2006). Prevalentie van sociaal emotionele problemen bij schoolgaande kinderen. *Tijdschrift voor Orthopedagogiek*, 45, 15-23.

Van der Ploeg, J.D. (2009). *Agressie*. Rotterdam: Lemniscaat (ISBN 978-90-477-0165-1).

Vitaro e.a., 1998. Reactive and Proactive aggression differentially predict later conduct problems. *Journal of Children Psychology & Psychiatry* Vol. 39, No. 3, pp. 377-385.

Vitiello, B. & Stoff, D. M. (1997). Subtypes of aggression and their relevance to child psychiatry. *Journal of the Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 36(3), 307-315.

Vollebergh, W., Dorsselaer, S. van, Monshouwer, K., Verdurmen, J., Ende, J. van der, Bogt, T. ter (2006). Mental health problems in early adolescents in the Netherlands. In: Brugman, D. (2008). *De rol van moreel besef in de ontwikkeling, preventie en behandeling van antisociaal gedrag*.

Vollebergh, W., Dorsselaer, S. van, Bogt, T. ter (2003). Psychische gezondheid, risicogedrag en welbevinden van Nederlandse scholieren.

Wenar, C., Kerig, P. (2000). *Developmental psychopathology, from infant through adolescence*. McGraw-Hill, Inc.